

В. БІЛИЙ – НЕПЕРЕВЕРШЕНИЙ БІОГРАФ ЧИ "ЗЛИЙ ГЕНІЙ" Я. НОВИЦЬКОГО?

З'ясовано роль В. Білого у врятуванні та збереженні архіву запорізького дослідника Я. Новицького і проаналізовано фундаментальне дослідження В. Білого про Я. Новицького (з'ясовано головні ідеї та джерела автора, явні і приховані настанови й інвективи дослідника).

The article finds out the problem of the V.V. Bilyi's role in the rescuing and saving the archive of the zaporozhski investigator Y.P. Novy tski and analyses the fundamental investigation made by Bilyi about Novy tski (finds out the main ideas and author's sources, obvious and hidden aims and invectives of the researcher).

В історіографії "новицькіани" завдяки публікаціям А. та Б. Бровків утвердилася думка про "злого генія" спадщини Я. Новицького, яким представлений репресований у 30-ті рр. XX ст. відомий етнограф В. Білий. Відповідно, довгий час вважалося, що особистий архів Я. Новицького був розпорошений, або й знищений, тому дослідники посилалися лише на кілька документів (переважно збірки фольклору та підготовчі рукописи, що були опубліковані ще за життя вченого), які збереглися в Держархіві Запорозької обл. Повну втрату архіву Новицького правнук ученого А. Бровко, згідно з родинними переказами, пояснював таким чином: нібито В. Білий приїхав до Запоріжжя відразу по смерті Якова Павловича у 1925 р. і, погрожуючи родині покійного дослідника, відібрав кілька ящиків з рукописами й вивіз до Києва, де вони безслідно зникли [3, с. 71–75].

Усе це зовсім не відповідає дійсності: саме завдяки В. Білому архів та збірка Я. Новицького повністю збереглися. У 1924 р. вченого було обрано членом-кореспондентом ВУАН по Етнографічно-фольклорній комісії. Коли ж наступного року він помер, Комісія постановила придбати архів Новицького. До Запоріжжя було негайно відправлено співробітника Комісії, особисто знайомого з Новицьким, досить відомого етнографа Володимира Васильовича Білого, який через десять років по тому був репресований і засланий [7, с. 35]. Саме він доклав усіх зусиль, щоб матеріали були спаквані та перевезені до Києва. Білий був першим, хто розбирав архів і збірку Новицького, та на підставі рукописного матеріалу написав досить ґрунтовну статтю про вченого, яку ми й аналізуємо у цій публікації [1, с. 358–366]. Згідно з проведенням С. Абросимовою та В. Ульяновським порівнянням послань В. Білого на рукописи Новицького та їх наявності в обох частинах архіву вченого (ІР НБУВ та ІМФЕ), усі рукописи збереглися, нічого не пропало, й усі звинувачення В. Білого представниками родини Новицьких (А. Бровко) можуть вважатися цілком безпідставними (хоча, гадаємо, не зумисними, а лише результатом незнання архівів) [8, с. 353]. Доволі показовим є також той факт, що саме до В. Білого за кілька годин перед смертю Я. Новицький написав останнього листа, зазначивши: "Хотілося б мені закінчити те, що задумане і чого неможливо виконати при умовах теперішнього мого життя. Архівного й етнографічного матеріалу у мене хватало б не на один рік, аби охота та здоров'я..." [8, с. 353]. Зазначимо також, що саме в статті Білого доволі чітко зазначено, що архів Я. Новицького переданий до ВУАН і в його складі знаходяться цінні фольклорні збірки історичних та побутових пісень, приказок і переказів запорізьців, які дослідник складав упродовж усього життя та до останніх днів [1, с. 358–366].

Підтвердження передачі архіву та колекції Я. Новицького до ВУАН знаходимо у звітному голові Етнографічно-фольклорної комісії акад. А. Лободи про стан та діяльність Комісії у 1925 р.: "Архів Комісії збільшився придбанням рукописів Я. Новицького, що їх після смерті небіжчика було перевезено із Запоріжжя Володимиром Білим" [6, ф. 37, спр. 217, арк. 1–4]. До опрацювання архіву вченого були залучені фахові археографи – члени Археологічної комісії ВАУН на чолі з О. Грушевським. Саме у зв'язку з розглядом архіву Новицького представниками етнографічної та історичної

наук спостерігається цілком різна оцінка наукової спадщини запорізького вченого. Тоді як акад. А. Лобода, В. Білий та загалом етнографи вважали, що папери Новицького із записами запорізького фольклору дуже цінні для науки, археографи особливої цінності в паперах Якова Павловича не знайшли. Останній факт, зазначений у доповіді О. Грушевського на засіданні Археологічної комісії 30 жовтня 1926 р.: учений звітував, що його співробітники "впорядковували матеріали, що залишилися від небіжчика Я. Новицького..., особливо цікавих серед них не знайшлося" [6, ф. X, спр. 10751, арк. 85 зв.]. Це твердження відбиває дуже важливу обставину недооцінки істориками значимості не лише праць Новицького, але й унікальних видів джерел, що він зібрав та якими збагатив можливості вивчення запорізьких старожитностей не лише етнографами чи фольклористами, але й істориками. "Універсалізм" підходу Новицького до вивчення історії Запоріжжя (фіксування усіх "слідів" минулого: від викопних решток до усного слова) не було сприйнято відразу, а відтак учений отримав "тверду opiniю" переважно етнографа, а не історика.

Таке переконання утвердилося також завдяки тому, що творчість Я. Новицького з того часу почали вивчати переважно етнографи, які звертали увагу виключно на цю сферу діяльності та інтелектуальної спадщини дослідника.

Яскравим свідченням тому є перша ґрунтовна стаття про Новицького, побудована на багатому архівному матеріалі та частково унікальних спогадах Якова Павловича, розказаних ним автору статті особисто. Тож особа В. Білого у долі творчої спадщини Новицького має бути цілком "відмита" від несправедливо накинутаго ярлика "злого генія", а його праця про колегу, як ми вважаємо, і нині може оцінюватися як найкращий здобуток "новицькіани" як завдяки унікальним матеріалам, зужитим автором, так і за глибиною авторського аналізу здобутих фактів.

Фундаментальна стаття В. Білого про Я. Новицького з'явилася друком через рік по смерті Якова Павловича [1, с. 358–366]. Вона свідчить, що з В. Білим Новицький познайомився в останній рік життя, коли був обраний членом-кореспондентом ВУАН по Етнографічній комісії. Білий відвідав "Нестора української етнографії" у Запоріжжі, і вони почали листуватися. Нагадаємо, що останнього листа за кілька годин до смерті Яків Павлович написав саме В. Білому. Він був першим, хто опрацював архів Новицького і на базі розглянутого матеріалу зробив фундаментальне дослідження про колегу. Актуальність цієї студії і нині базується на використанні автором багатого рукописного матеріалу, у тому числі листів Новицького із власного архіву, що загинув після арешту Білого.

Разом з тим, саме В. Білий починає новий вектор певної "ґлорифікації" Новицького, розпочатий ще за життя Якова Павловича і відроджений з кінця 80-х рр. XX ст. Маємо на увазі "тотальну" українізацію всього життя і творчості Я. Новицького.

Білий називав Новицького "семидесятником" – людиною, яка розпочала активну діяльність у народному середовищі в 70-ті рр. XIX ст. і відтоді не втратила своїх "народних ідеалів". Описуючи початки життєвого шляху Новицького, Білий користувався незаписаним джерелом – спогадами самого Новицького, які київський до-

слідник чув від нього у Запоріжжі. Це перетворює першу сторінку його статті в першоджерело для з'ясування важливих моментів, зокрема причини незавершеності освіти Якова Павловича. Автор робить наголос на тому, що знайомство Новицького з відомим педагогом-теоретиком бароном М. Корфом стало визначальним у виборі Новицьким життєвого шляху – він стає народним учителем. На жаль, Білий не відзначає, що загалом альтернативи у дворянина Новицького не було, хіба що агрономічна діяльність. Відразу автор "перетворює" народного вчителя-самоука у "переконаного народника", який хоче "служити просвіті народній, злитися з народом" і при цьому "почуває гріхи свого стану" (тобто, дворянства, до якого він належав).

Лише в примітці Білий пише про родовід Новицьких від охочекомонного полковника Іллі Федоровича Новицького за часів гетьманів Івана Самойловича та Івана Мазепи. Ця "старшинська складова" роду Новицьких автора не цікавить, оскільки головне завдання – показати першопочаткову "народовість" Якова Павловича, а для цього не варто зупинятися на запорізькій старшині та переведенні її у дворянство. Натомість Білий підкреслює, що навіть шлюб Новицького із селянкою, колишньою кріпачкою Корфів, був підпорядкований генеральній меті – "остаточно зв'язати себе з простолюдом" [1, с. 359]. 1868–1878 рр. – час викладання в сільських школах Новицького В. Білий визначає як період переходу від "пасивних національних симпатій" до "їх активного виявлення". Автор стверджує, що десятилітнє викладання та життя в селянському середовищі, історичне минуле Запорозьких Вольностей призводить Новицького до гострого розуміння потреби української мови в школі та відродження української культури в місцевому середовищі [1, с. 359].

Це ні на що не оперте твердження доводиться автором до апогею в констатації проявів твердої національної свідомості буквально в кожній дії та праці Новицького. Під пером В. Білого він постає "несамовитим" українцем, який послідовно втілює національну ідею у творчості та службовій діяльності. Саме збирання місцевого історичного фольклору інтерпретується Білим як незаперечний прояв тієї самої національної ідеї. Звісно, найбільш виразним у цьому сенсі є епізод звільнення Новицького з учительської посади за "українофільство" (1878). Описуючи його та коротко повідомляючи про поновлення на вчительській посаді через рік (1879), Білий нічого не пише, що звинувачення з Новицького було знято і всі його тексти (у т. ч. листи та клопотання) як попередньої, так і тієї доби були написані лише російською мовою, якою він викладав і в школі. Усі ці факти обговорюватимемо в іншій публікації, а тут лише зазначимо цей свідомий "перекіс" статті В. Білого: підкреслення і вивчення діяльності Новицького у сфері українства та проминання всіх фактів (відомих йому з архіву вченого), що цьому протирічать.

Утім, чи не найцікавішим і найціннішим у статті В. Білого є визначення сенсу дослідницької діяльності Я. Новицького. По-перше, автор звертає увагу на суть, зміст та форми самоосвіти Новицького, який не закінчив навіть повітового училища. Це – постійне читання спеціальної літератури, виписування книг з бібліотек, поїздки до Харкова та Одеси, огляд музеїв, що дало йому широку ерудицію в знанні краю – Запорозьких Вольностей. Цю ерудицію В. Білий визначає як "краєзнавчу ерудицію".

Наведемо визначення, яке дає дослідник, оскільки воно принципово важливе для загальної характеристики творчості Я. Новицького і в наш час: "Він не спинався на одній якійсь ділянці у вивченні краю, а охопив усі. Згодом Яків Павлович став археологом, істориком, архівним робітником, статистиком, кваліфікованим етнографом. І знання з цих дисциплін придбав він самотуж-

ки, не маючи жодного диплому й патенту! У нього був єдиний засіб: самоосвіта, єдина метода: читати, єдине бажання: працювати на користь свого краю. Різноманітні змістом і цінні праці Якова Павловича дають право назвати його й археологом – він бо провадив чимало розкопок; істориком – бо він написав історію Олександрівського й зібрав силу матеріалів; матеріал з народної словесності, що він попризбирував, дає право назвати його етнографом. Але найкраща назва йому була б – краєзнавець, бо з нього саме був усебічний дослідник краю. Від його уваги не минула флора краю, його топографія, не кажучи про попередні дослідні історично-етнографічного характеру" [1, с. 360].

Як бачимо, В. Білий вживає щодо Новицького означення "краєзнавець", як збірне поняття, що передбачає всебічне вивчення конкретного регіону засобами багатьох наук. Нині таке означення варто зужити знову. Однак, оскільки краєзнавство в сучасному розумінні не передбачає такої комплексності занять одного дослідника буквально усіма проявами життя людини і природи краю, це могло б применшити місце Новицького в науці. А відтак, на наш погляд, точнішим було б визначати Я. Новицького як дослідника, що актуалізував увесь комплекс артефактів життя людності на території Запорозьких Вольностей, а отже використовував на спрощеному рівні метод "тотальної історії", який розквітне вже у другій половині ХХ ст. завдяки французькій Школі "Анналів". Тут варто наголосити, що не може бути й мови про порівняння Новицького та анналістів, ідеться лише про застосування тієї самої генеральної ідеї, яка у виконанні Новицького була аматорською, а в анналістів стала вершиною світової історіографії. Окрім того, анналісти в основу свого методу клали все ж історію, як науку, її традиційні джерела та методи їх опрацювання, а Новицький за основу мав, у першу чергу, народні уявлення про минуле, "історичну пам'ять" в пам'ятках усної народної творчості. Навіть природу (рослинний і тваринний світ) він "пропускав" через народні перекази, легенди, пісні. Тож для науки мають першоважливе значення не стільки авторські конкретні здобутки Новицького, скільки метод його праці та головна ідея комплексності врахування усіх артефактів минулого. Білий визначив це як краєзнавство, однак за таким методом можна вивчати цілі країни (країнознавство), народи, цивілізації.

Це узагальнення В. Білого в його статті є ніби проміжним, бо далі автор знову повертається до українофільської діяльності Новицького й, не наводячи фактів, твердить, що Новицький як інспектор та екзаменатор по школах повіту "уперто провадить думку про необхідність допустити українську мову й українську книжку в школу" [1, с. 361]. Проте найбільше "народництво" Новицького проявляється у його дослідницькій діяльності: літні подорожі "у народ", записування історичного фольклору, бесіди зі старими людьми тощо. Усе це, на думку В. Білого, визначило головний напрям публікацій Новицького – етнографічний.

Автор статті просто перерахував основні публікації Новицького, підкреслюючи, що практично всі вони містили публікацію зібраного фольклорного матеріалу, що оповідав про життя простолюду в минулому. На жаль, дослідник не трактував ці публікації як прояв та фіксацію "історичної пам'яті", що відображала "історію повсякденності", яка нині є однією з передових галузей історичної науки. Жорстке означення Новицького як етнографа, започатковане ще М. Сумцовим (1892) і авторитетно проголошене М. Грушевським (1925), у статті В. Білого зрозуміле – сам автор був етнографом, Новицький обраний до Академії як етнограф. Більше того, сам Новицький в останньому листі до В. Білого за кілька годин до смерті писав, що хотів би завершити свої численні проекти – "архівного та етнографічного

матеріалу у мене вистало б не на один рік" [1, с. 363]. Як бачимо, в цьому листі також є магічне слово "етнографія", і хоча при цьому варто було б говорити також про археографію (публікація архівного матеріалу), однак Білий звернув увагу лише на етнографію. Зазначимо, що це був лист до етнографа, представника Комісії, тож Новицький орієнтувався на свого адресата, а відтак його слова не слід так прямо трактувати. Тим не менше, "споживацький" підхід до писемних джерел залишається й понині характерною ознакою історіографії.

На завершення біографічної частини статті В. Білий писав: "Ми не мали на увазі характеризувати всієї надзвичайно різноманітної краєзнавчої діяльності небіжчика, а хотіли тільки нагадати про етнографічні праці Я. Новицького" [1, с. 363]. На наступних сторінках автор аналізував власне публікації Новицького з текстами записаних ним фольклорних пам'яток на Запорозжжі, особливо підкреслюючи значимість записів про запорозьку старовину, що дало досліднику можливість врешті назвати Новицького "етнографом Запоріжжя" і визначити його заслугу саме в тому, що він "урятував од остаточного забуття коштовний матеріал, урятував чимало перлів народної творчості... як знавець текстів, точний записувач, обережний коментатор – виявив, власне, ті риси, що їх бракувало не одному українському етнографові" [1, с. 364–366].

Наступники В. Білого в дослідженні наукової спадщини Я. Новицького вже без особливого обґрунтування просто повторювали це означення і тому й нині Новицького "розміщують" лише в етнографічному науковому полі. Та й сам В. Білий наполегливо притримувався цього погляду, зокрема в узагальнюючій праці, яка за задумом нагадувала статтю М. Сумцова 1905 р., але була написана з погляду нової доби [2, с. 235–260]. Етнографічний вектор оцінки творчої спадщини Новицького закріпився остаточно.

Свідчення тому – стаття Д. Чернявського, що вийшла того ж року у редактованому М. Грушевським часописі "Україна" [9, с. 186–191]. Її автор також особисто знав Новицького та його основні публікації з пам'ятками фольклору, відтак уже в першому реченні Чернявський визначив його як "заслуженого місцевого етнографа". Як і його попередники, автор ставив Новицького в один ряд із Залюбовським, Манжуrom та Яворницьким, водночас підкріплюючи значимість дослідника посиланням на поцінування його праць такими величинами як Драгоманов та Сумцов. І лише тому Чернявський зазначав, що Новицький "був не тільки етнографом, а й істориком, археологом, дослідувачем місцевого краю, а також педагогічним діячем". Усі ці означення давалися не в хронологічному порядку (надаючись Новицький був від початку), а, вочевидь, щодо значимості досягнень Якова Павловича в кожній з галузей. На відміну від В. Білого, Д. Чернявський не міг скористатися архівом Новицького, а тому мало зупинявся на його біографії, зазначивши при тому, що Яків Павлович "був дуже скромною людиною і не любив багато оповідати про своє життя". Тим не менше, Чернявський впевнено констатував, що збирання етнографічного матеріалу Новицький розпочав ще наприкінці 60-х рр. XIX ст. і здійснював записи на теренах Запорозьких Вольностей. Як і всі інші види його діяльності (археологічні розкопки, історичні розвідки тощо), усе у творчості Новицького було пов'язано лише із запорозькими старожитностями. Ніби уточнюючи свої попередні означення, Чернявський у подальшому тексті виділив п'ять основних напрямів діяльності Новицького, додавши до вже названих архівні пошуки. Оскільки автор статті сам був етнографом та виходячи з кількісної переваги серед публікацій Новицького саме історичного фольклору, Чернявський однозначно ствердив, що з усієї творчості Новицького "особливої ваги для науки набирає безперечно етнографічна діяль-

ність". Ця його діяльність сприяла зближенню Новицького з місцевим населенням – "засвоєнню мови, світогляду, звичаїв". Таке сміливе зауваження (Новицький не носив народного одягу на службі, не дотримувався обрядів та звичаїв у тому сенсі, у якому збирав про все це інформацію) базувалося лише на спогаді, що у літні місяці під час відпусток Новицький проводив багато часу на Хортиці серед баштанників та рибалок.

Чернявський відзначив особливість записів Новицького – їх поетичність, саме ту рису, яку Сумцов вважав шкідливою для вченого-етнографа, оскільки це перетворює і стиль і мову носіїв фольклору. А Чернявський цим був просто зачарований: "Він з умілістю справжнього митця воскрешає той давно померлий і зблідлий в уявленні нащадків поетичний мир, і він живе, хвилюється в прекрасних записах етнографа-поета" [9, с. 187]. Усе це, на думку автора, спричинило й той факт, що Новицький набагато більше записав оповідань, переказів, легенд, ніж пісень.

Чернявський першим відзначив ще один доволі цікавий факт: Новицькому як нікому більше вдалося записати багато народних замовлянь та рецептів народної медицини – тобто вкрай утаємничену інформацію ("галдовничий" матеріал), якою народні цілителі майже ні з ким не ділилися. Це означало, що Новицький зміг за багато десятиліть здобути довіру населення, а тому і став унікальним власником доволі значної колекції записів означених матеріалів, які опублікував окремою збіркою. Аналізуючи значимість етнографічного матеріалу, опублікованого Новицьким, Чернявський усе ж спеціально виділяє його історичний компонент й особливо щодо історичної географії, конкретної топографії та топонімії, гідрографії і гідронімії, історичного побуту, свідчень історичної пам'яті про відомих діячів та події минулого, а також інтелектуальної культури українського народу – і все це зібрано "безпосередньо на руїнах Запоріжжя".

Не проминув Чернявський і значимості здобутих Новицьким археологічних матеріалів та публікацій нововіднайдених архівних документів, й зокрема з історії запорозьких козаків в останній період існування Січі (62 документи за 1770–1771 рр.). І все ж, у підсумку Новицький всеодно постає переважно етнографом, втрата якого є невідшкодованою для науки на Катеринославщині.

Фактично стаття Д. Чернявського ніби продовжувала роботу В. Білого. Вона стала другою й останньою капітальною публікацією про Я. Новицького у період від часу смерті Якова Павловича і до середини 60-х рр. XX ст., увійшовши до невеликого числа публікацій "академічної" історіографії "новицькіани".

Інші публікації цього часу були дуже побіжні й короткі – традиційні стислі некрологи, що не містили аналізу, а лише констативний матеріал [5]. Утім, після 1926 р. "актуальність" праць про Новицького, як і його "старих" публікацій помітно знизилася. Новій радянській науці потрібні були зовсім інші "кумири", діячі ж минулого відійшли "у тінь" і переважно саме через зміну ідеологічного вектору гуманітаристики та монополізацію системи друку, що унеможливлювало публікувати щось поза межами радянської ідеологічної цензури, яка вже почала "закручувати гайки" й диктувати не лише тематику, але і зміст публікацій.

І все ж, попри це, цікавою виявилася одна ініціатива початку 30-х рр. XX ст. У 1931 р. запорізький інженер К. Пархоменко виступив із пропозицією видати "Матеріали до біографії Я.П. Новицького". З нею він звернувся до Д. Яворницького. "Неофіт від історії" наївно писав про те, що в Запоріжжі він дізнався про "невтомну й корисну для рідного краю" наукову діяльність Я. Новицького, але залишена ним спадщина не впорядкована і залишається неприступною для всіх зацікавлених історією та етнографією осіб, "нічого не зроблено, щоб подати для зага-

льного відома хоч деякі загальні риси з біографії". Пархоменко вважав за необхідне нагадати "кому слід" про прискорення опрацювання та видання праць Новицького. З іншого боку, на його думку, це "зменшило б провину нашої української громадськості, яка взагалі нечуло реагує й відкликається в подібних випадках". Пархоменко просив Яворницького оцінити цей проект і дати поради щодо пошуку матеріалів про Якова Павловича для публікації відповідного збірника [4, арк. 1–2]. Цей проект здійснений не був. Після "комунізації" Академії наук у 1929 р., показового процесу "Спілки визволення України" 1930 р. та засудження будь-яких "націоналістичних" рухів і тенденцій актуалізація спадщини дослідника запорозьких старожитностей була неможливою, та й над самим Яворницьким уже нависла загроза. Утім, наведений факт усе ж симптоматичний: у Запоріжжі пам'ятали про єдиного авторитетного історика, що мешкав у цьому місті, не забулися його дореволюційні праці та численні експедиції й екскурсії. У народній пам'яті, яку все своє свідоме життя актуалізував Новицький, його образ також набув своєрідних рис і перетворився в місцеву легенду, про яку оповідали всім прибульцям, які починали цікавитися історією краю. К. Пархоменко лише деякий час мешкав і працював у Запоріжжі, але він акумулював оповіді про Новицького та його великі наукові здобутки, як і оповіді про самого вченого, що потребували актуалізації. Нині можна лише пошкодувати, що цей проект бодай на рівні рукопису не був утілений – на той час у Запоріжжі про-

живало багато людей, які добре знали й пам'ятали Новицького, а відтак спогади про нього могли б стати не оціненим джерелом для дослідників творчості Якова Павловича.

Однак загалом маємо констатувати, що з усіх названих публікацій стаття В. Білого, яка розпочинала академічне вивчення життя і творчості Я. Новицького залишилася неперевершеною. Заслуга автора полягала не лише в наведенні неймовірно цінного матеріалу, але й у високому рівні його наукового аналізу. Окрім того, саме Білий фактично врятував від загибелі великий і цінний архів Я. Новицького. Тож цей дослідник має вважатися не "злим", а "добрим" генієм знання і пам'яті про дослідника запорозьких старожитностей.

1. Білий В. Я.П. Новицький // Записки історико-філологічного відділу УАН. – 1926. – Кн. 7–8. 2. Білий В.В. Минуле етнографії на колишній Катеринославщині та її сучасні завдання // Збірник Дніпропетровського краєвого історико-археологічного музею. – Дніпропетровськ, 1929. – Т. 1. 3. Бровко А. Хто він – Я.П. Новицький // Наука і суспільство. – 1990. – № 4. 4. Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького. – КП-83221 / Арх. 19030. 5. Єфремов П.О. Я.П. Новицький (некролог) // Зоря. – 1925. – № 6. 6. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАН України. Інститут рукопису. 7. Полонська-Василенко Н.Д. Історична наука в Україні за совєтської доби та доля істориків // ЗНТШ. – Париж; Чикаго, 1962. – Т. CLXXIII. 8. Ульяновський В.І., Абросимова С.В. Листи Я.П. Новицького до Д.І. Яворницького // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. 9. Чернявський Д. Яків Павлович Новицький // Україна. – 1926. – Кн. 1.

Надійшла до редколегії 16.01.06

О. Збаржевецький, асп.

К. МІТЮКОВ – ПРОВІДНИЙ СПЕЦІАЛІСТ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ГАЛУЗІ НАУКИ РИМСЬКОГО ПРАВА

Розглянуто основні аспекти науково-викладацької діяльності професора Київського університету Святого Володимира К. Мітюкова (1846–1884).

The main aspects of research and educational activity of Kiev National Taras Shevchenko University professor K. Mityukov (1846–1884) are examined in the paper.

У середині XIX ст. стимулюючий вплив на розвиток науки римського права в Росії мали розширення сфери капіталістичних господарських відносин і селянська реформа 1861 р. Остання, зокрема, сприяла модифікації інституту власності у сільському господарстві, а отже і розширенню сфери правового регулювання як відносин власності, так і споріднених з ними відносин. Провідним центром дослідження римського права в Україні у цей час був Університет Святого Володимира в Києві. Саме тут, на юридичному факультеті сформувалася школа з вивчення римського права, яка отримала широке визнання. Одним із провідних представників цієї школи був проф. К. Мітюков, який протягом 34 років очолював кафедру римського права і зробив великий внесок у розвиток вітчизняної романістики.

Комплексно проаналізувати науково-викладацьку діяльність К. Мітюкова неможливо без урахування джерел та спеціальної літератури. Джерельну базу представлено архівними [6; 20; 21; 28] й опублікованими [5; 7] документами, що відображають основні етапи наукового життя К. Мітюкова, спогади сучасників [25; 26] та його наукові розробки [9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16], які дають можливість проаналізувати його внесок у розвиток вітчизняної романістики. У XIX – на початку XX ст. життєвий та творчий шлях К. Мітюкова розглядали В. Іконніков [2] та М. Владимирський-Буданов [3], зазначаючи його прекрасний талант викладача, лектора та науковця. Ґрунтовну біографічну довідку подає його син А. Мітюков, перевидаючи батьків "Курс римського права" (1912). В. Нечаєв у своїй статті [18] стверджував, що К. Мітюков за поглядами досить близький до концепцій К. Неволіна. Слід урахувати низку критичних

довідок та рецензій на наукові роботи К. Мітюкова [8; 30]. Важливу інформацію подають також некрологи та різні біографічні довідки [24]. У радянський період діяльність К. Мітюкова майже не досліджувалася, окрім лише ювілейного видання "Історія Київського університету" (1959) [4], тут він згаданий як талановитий романист та ініціатор створення Київського юридичного товариства. Після проголошення незалежності в Україні зростає увага до вивчення римського права як теорії цивільного права, відроджується традиція вивчення даної науки, її історії. З'являється низка статей, у яких висвітлюється внесок київських учених у розвиток вітчизняної романістики, зокрема В. Андрейцева [1], О. Підпригори [22; 23], Н. Кузнецової [23], О. Самойленко [27], Я. Шевченко [28] та ін.

Мітюков Каленик Андрійович (1823–1885) походив з купецького роду. Виховувався в Київській духовній семінарії, а потім (1841–1845) учився на юридичному факультеті Київського університету Святого Володимира, закінчив його зі ступенем кандидата законодавства. У 1846 р. К. Мітюков був призначений виконуючим обов'язки ад'юнкта кафедри римського права Київського університету. У грудні 1847 р. він був удостоєний ступеня магістра цивільного права після захисту дисертації на тему "О признании тяжущихся сторон на суде по делам гражданским", а вже у квітні 1848 р., був затверджений на посаді ад'юнкта. 10 січня 1851 р. він захистив дисертацію на тему "О наследстве по римским законам" і був удостоєний ступеня доктора римського права, а також затверджений у званні екстраординарного професора кафедри римського права [2, с. 441]. У червні 1852 р. Каленик Андрійович був затверджений у званні ординарного